

BARCZIKAY TAMÁS:

Válság és valóság

Jelen megkésett recenzió leginkább a vitairat kategóriába sorolható. Könyvismertetőmben bemutatam Paul Krugman (2012) *Elég legyen a válságból! MOST!* című írásának vitatható pontjait, és felhívom a figyelmet a könyvben található, nem „ideológia-független” állításokra. A recenziót a könyvhöz hasonló *popular science literature*, azaz ismeretterjesztő irodalom tantermi térhódítása teszi szükségessé. Mára Piketty (2013), Stiglitz (2003, 2005) és egyéb ismert közgazdászok véleménykönyvei részét képezik a nem közgazdasági elemző szakok szakirodalom listájának. Ez a jelenség azért problémás, mivel a műfaj, és így az említett szerzők magyarrá fordított könyvei is két jellegzetes problémával bírnak. Egyrészt mellőzik a technikai részleteket, és ezzel az egyszerűség látszatát keltik. Másrészt stilisztikailag vitairat jellegűek. Ebből kifolyólag gyakorta elnyomják az ellenvéleményt, és stílusukban kifejezetten személyeskedőek.

Szeretném kihangsúlyozni, hogy nem szakterületem a makroökonomia, tehát viszonylag korlátozott mértékben ismerem a terület kortárs irodalmát és azok technikai részleteit. Ellenben a közgazdasági eszmetörténet területén szerzett jártasságom jó rálátást enged a tudományág vitáinak értékelésében. Ezen felül úgy gondolom, hogy a főáramú közgazdaságtan nem megkérdőjelezhetetlen. Sőt meg is kell kérdezőjelezni a tudomány fejlődéséért. Viszont a szóban forgó könyvhöz hasonló véleményírások, az említett problémák miatt, megnehezítik a tudományfejlődést, mivel közgazdászok, jogászok és szociológusok generációit szoktatják rá az ideológiai nézetektől sem mentes érvelésre.

Nobel-díjasok véleményével vitatkozni viszonylag nehéz, mivel a közvélemény a hatalomból való érvelés céljának eleget téve hajlik a teljes egyetértésre. Jó példája ennek Einstein *Why Socialism* című esszéje, amelyben marxi áthallásokkal osztorozza a kapitalizmus elidegenítő működését. (Einstein, 1949) Természetesen Paul Krugman esete ettől merőben különböző, de mutat hasonlóságokat. A szerző 2008-ban vette át kitüntetését az új kereskedelemelméletek és a gazdaságföldrajz területén elért szakmai munkájáért. Krugman technikai közgazdász, aki saját bevallása szerint Isaac Asimov *Alapítvány* trilógiájának hatására kezdett érdeklődni későbbi szakterülete iránt. Nevezetesen lenyűgözte őt a regényben található tudományalapú jóslás, a pszichohistória ötlete.

Ma a makroökonomián belül, két, erősen matematika fókuszú iskola verseng egymással a gazdaság működésének megismeréséért. Technikai felkészültségük és matematikai

ismereteik mindkét esetben már-már a képzeletbeli pszichohistóriát idézik. Az úgynevezett édesvízi (*freshwater school*), és a sósvízi (*saltwater school*) közgazdászokat modelljeik kiindulópontjai különböztetik meg leginkább. Az utóbbi iskola, amelybe Krugman is tartozik, eltérő axiómákat használ. Ebből kifolyólag modelljeik a szabadpiaci mechanizmus önkorekciós képességét kétségbe vonják, és így szükségessé teszik az állami beavatkozást a konjunktúraciklusok megakadályozásának érdekében. Politikai értelemben az édesvízi közgazdászok jellemzően a republikánus, míg sósvízi kollégáik a demokrata politikai oldalhoz húznak.

A recenzió alá vont könyv tehát politikailag demokrata oldalról, a sósvízi iskola modelljeit felhasználva elemzi a válság hatását, és a válságkezelés során tett gazdaságpolitikai lépéseket. Minden fejezet, minden állítása mögött található egy olyan cikk, ami tudományos értelemben törekszik az objektivitásra és érzelmileg semleges. Ezzel szemben maga a könyv eltérő intenzitással, de az első oldaltól az utolsóig az emberi érzelmekre és az érintettségre játszik. Kezdve a munkanélküliség miatt romba dőlt életektől, a tanárok és bróker fizetésének szemléletes összehasonlításáig. Ez több szempontból is problémás. Egyrészt hiába írja ezt a könyvet Krugman a nagyközönségnek, elfelejti a szerepét. Ő nem politikai beszédet ír, hanem közgazdasági elemzést, amelyben az érveit kell felsorakoztatnia, és nem a közvéleményt érzelmi alapon zsarolnia. Másodsorban megfélemedezik arról, hogy könyvében az etikai alapon közgazdaságtant hirdető Wolfgang Schaublet ugyanebből az okból kifolyólag állítja szakmailag sarokba.

Stílusát tekintve a könyv a megszokott amerikai publicisztikai vita hangulatát idézi. Eszmei értelemben vett ellenfeleire olyan gúnyneveket aggat, mint: *költségvetési héják¹* és *naqyon fontos emberek*. Ezzel azt a hatást keltve mintha mindenki, aki más véleményen van, definíciószerűen kókler. A hatásadás sokszor még az elméleti mondanivaló kárára is megy, mint például a Minsky-hipotézis bemutatásakor. A könyvben jellemzően Minsky-pillanatként említi, és csak óvatosan jelzi a gondolat hipotézis-jellegét, ezzel gazdasági törvény erejére léptetve azt.

A könyv központi gondolata a keynesi fiskális ösztönzéshez való visszatérés jelentősége. Ezzel gazdaságelméleti szempontból nincs is baj, azonban a szerző érveinek felsorakoztatásakor lépten-nyomon megfélemedezik a neki ellent-

¹ Utalva ezzel az USA-ban megszokott héja-galamb (republikánus-demokrata) dichotómiára.

mondó hipotézisek és gazdaságtörténeti események ismeretéről. Egész pontosan csak akkor kerül erre sor, ha megfelelő ellenérvekkel rendelkezik. Így például a keynesi fiskális intervenció, olajválság idején eredménytelensége csak mellékhang a válságkezelés kottájában. Sokkal objektívebb lenne, ha elismerné, hogy a szabadpiac és az állam fontosságának hangsúlya válságról válságra oda-vissza eltolódott. Azt sem szabad elfelejteni, hogy ennek politikai, így főleg emberi okai vannak. A rövid gazdasági emlékezet, mindig démonizálja a válságot közvetlenül megelőző gazdaságpolitikai rezsimet, és segít annak tökéletes ellentétét kiépíteni.

Ugyanilyen elhallgatott ellenvélemény a konzervatívok favorit példája, a „betört ablak” parabola. Ebben a történetben a republikánus közgazdászok között klasszikusnak számító Frederic Bastiat (1850) a következő történettel áll elő. Tegyük fel, hogy egy boltos ablakát egy este egy fiú betöri. Másnap a boltos hív egy üvegest, aki helyreállítja a kárt, és a kapott fizetséget ő a kocsmában elkölti. A kocsmáros később a jövedelmét alapanyagok beszerzésére fordítja, és így tovább, és így tovább. Röviden: kereslet generálódik. Na de mi történnék, ha nem törik be az ablakot? A boltos a pénzt máshol költené el, vagy éppen megtakarítaná, és a pénzt a bankrendszeren keresztül más vállalkozások hitelezésére fordítaná.

A különbség tulajdonképpen itt jön ki. Krugman azt állítja, hogy válság idején a megtakarítás káros, mivel nem támaszt a gazdaság elég keresletet a javak számára, és ezért azt pótolni kell, mielőtt még mélyebbre csúszunk a fogyasztási lejtőn. Ellenfelei azonban azzal érvelnek, hogy ha a pénzt egy ostoba fiúhoz hasonlóan, beavatkozással más irányba tereljük, azzal csak a profitábilis beruházásoktól vonjuk el, ami végső soron a válságból való kilábalást segítené. Itt a két gazdaságpolitikai oldal között a megtakarítás és fogyasztás közötti trade-off-beli preferenciákon megy a vita. Ez a közgazdászok között viszont többnyire inkább ízlés, mint tudomány dolga. Az implicit módon hivatkozott fiskális multiplikátor elmélete, a szakma irodalmán belül is vita tárgya, amiből megint nincs kiszolgálva az olvasó. Friedman például a *Kapitalizmus és szabadság* című könyvében azt állítja, hogy egészen elhanyagolható mértékű, és a kizorítási hatást figyelembe véve már nem éri meg beavatkozni. (Friedman, 1962) Ugyanezt a véleményt fogalmazza meg a Wall Street Journal hasábjain Robert Barro, Krugman súlycsoportjába tartozó közgazdász. Tehát a vita nem olyan ékegyszerűségű, mint aminek azt a szerző beállítja. (Barro, 2009)

Az egyoldalú bizonyítások példája a Capitolium-dombi Bébiszitter Szövetkezet bukásának bemutatása. A történet röviden a következő. Az USA washingtoni kormányzatában dolgozó közalkalmazottak nehezen tudtak felügyeletet biztosítani gyermekeik számára azokban az órákban, amíg ők

kimozdulnak otthonról. Ezt a problémát megoldandó bevezettek egy kuponrendszert, amelyen keresztül ha egymás gyerekeire vigyáznak, az eltelt órák számának függvényében kuponokat kapnak, amit gyerekefelügyeletre válthatnak be később, ha ők akarnak kimozdulni. A történet szerint bizonyos szülők annyira rászoktak a vésztartalékolásra, hogy megtakarításaikkal megbénították a piacot. Egész egyszerűen elfogytak a forgalomban lévő kuponok. Mit kell tenni? veti fel Krugman a kérdést. Természetesen több kupont kell a rendszerbe vinni és meg is van oldva a probléma. Ez a szemlátomást ésszerű példa azonban rengeteg sebből vérzik. Egy, a szerzővel ellentétes nézeteket valló édesvizi közgazdász például rávágthatná a következőket: hol itt a piac? Lényegében az áralkalmazkodás lehetőségét a kuponrendszer nem teremti meg. Csak úgy léphet ki valaki hivatalosan a rendszerből, ha visszadolgozza az általa igénybe vett kuponokat. Arról nincs szó, hogy lehet-e úgy cserélni a rendszerben, hogy két órát cserél valaki egyre. Tehát ha nagyon szüksége van felügyeletre, olyan egyezséget köt a bébiszitterrel, hogy ő kétszer annyi ideig vigyáz a gyerekére. Márpedig így egy olyan piacról állítjuk, hogy az jó példája a valóságnak, ahol mindent munkaértéken veszünk, kizárva a piaci igazodás lehetőségét. Természetesen a felmerülő problémát könnyen meg lehet oldani, csak ennek nincs nyoma a példában. A megoldás, hogy egy tökéletes helyettesítőt alkalmazva a szülők hivatásos bébiszittert fogadnak magasabb áron.

Végül a beruházások és megtakarítások egyenlőségének feltételezése, azaz a Say-dogma elfogadása is problémás a példában. Keynes nem lenne büszke, elvégre az *Általános elmélet* egyik legsarkalatosabb pontja, hogy ez az azonosság nem áll fenn. Mikor Krugman azt állítja, hogy a valódi piac hasonló ahhoz a modellhez, amit a történet elmesél, hallgatólagosan elfogadja ellenfelei axiómáit. Ez pedig a hitelpiacokon keresztül bemutatható, hogy nincs így. A Say-dogma zárt gazdaságon belül sem érvényesülhet hiszen ahogy Keynes rávilágít, a beruházások vezérlik a megtakarításokat. Azaz egészen pontosan a beruházáskor felhasznált tőke várható határhatékonysága (Mátyás, 2003). A gyakorlatban ez a tétel akkor sérül, amikor egy vállalkozás hitelt vesz fel valamilyen célból. A hitelpénz megteremtése nem kötődik a már meglévő megtakarításokhoz, hiszen ha a hitelpénzre mint két szereplő közötti bizalmi megállapodásra tekintünk, akkor annak elvben nincs technikai korlátja. (Jackson et al, 2011) (Ferguson, 2008) Ezek alapján a bébiszitter hálózatba – a valósággal ellentétben – nem kerülhet be hitel formájában pénz, és végleg áthúzhatjuk az egyenlőségjelet Krugman példája és a valóság között.

Az ismertett kritikán felül azonban úgy gondolom, hogy vannak olyan részei a könyvnek, melyek ha eddig nem is voltak ismeretlenek, de lényeges megállapításokat és jogos kri-

tikát tartalmaznak. Krugman a kialakuló hitelboomot többek között a Glass–Steagall törvény eltörlésének tulajdonítja. Ez a jogszabály 1933 óta különíti el a kereskedelmi, és a befektetési banki tevékenységet az Egyesült Államokban, és lényegében korlátozza a teljesen szabad pénzáramlást. Amint az a könyvben is szerepel, a Clinton-adminisztráció idején a majdani Citigroup bankcsoport jelentős nyomást gyakorolt a kormányzatra, hogy lehetőségük nyíljon az 1998-as fúzióra. A pénzügyi világ nyomása végül a törvény eltörlésében öltött testet, ami hozzájárult a pénzügyi válság kialakulásához.

A likviditási csapda tárgyalása szintén részletes. Amint az Egyesült Államokban az irányadó kamatlábak a nulla közeli ZLB (*zero level bound*) szintre értek, a monetáris politika hatékonysága idézőjelbe került. Ezt a hibát ma már mindkét politikai oldalon többé-kevésbé elismerik. Timothy Geithner, a Fed egykori regionális vezetője *mea culpa*-jelleggel könyvet is írt a témáról, amelyben a felmerült problémákat és az inadekvát válaszokat részletesen elemzi. (Geithner, 2014)

A könyv ötödik fejezetében az egyenlőtlenség tárgyalása – a már tárgyalt hatásadás stílustól eltekintve – meggyőző. Krugman állítása, hogy ha a társadalmat szétválasztjuk gazdagokra és mindenki másra, akkor az aggregátumban megfigyelt éles életszínvonalbeli növekedés nem okoz számottevő

lecsorgó hatást. A mellékelt ábrákkal egyszermind pontot szeretne tenni egy régóta húzódó vita végére, de ezzel óvatossá kell bánni. Azt a helyzetet ugyanis, hogy nem tudjuk megfigyelni, hogy mi lett volna akkor, ha az USA az elmúlt évtizedekben nagyobb újraelosztást vitt volna végbe. Az is előfordulhat, hogy nemcsak az elit, de a társadalom többsége is rosszabbul járt volna. Az ismertetett eredmények inkább az igazságtalanság etikai témakörébe tartoznak, melytől a közgazdászok közel százötven éve igyekeznek távol tartani magukat.

Végezetül úgy gondolom, hogy Krugman könyve tulajdonképpen egy korszerűsített és jól becsomagolt Keynes-parafrazis. Nem mond semmi újat, csupán könnyen befogadható módon összegez egy főleg politikai álláspontot. Nem tartom jó ötletnek, hogy kiegészítő irodalomként, kontroll nélkül, gazdaságpolitika-kurzusok tananyaga legyen, mivel jellemzően nem korrekt az ellenkező véleményt megfogalmazó kollégákkal szemben. (Leggyakrabban meg sem említi az ellenvetéseiket.) A szerző mentségére szóljon azonban, hogy az a vitakörnyezet, amelyben akadémiai munkásságán kívül tevékenykedik, elvárja ezt a hangvételt. Ebben a tekintetben nem különbözik semmiben az USA konzervatív szárnyán tevékenykedő közgazdászoktól. ●

HIVATKOZÁSOK

Albert Einstein (1949): Why Socialism, URL.: <http://monthlyreview.org/2009/05/01/why-socialism/>

Barro véleménye a multiplikátorhatásról: WSJ (2009): <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704471504574440723298786310>

Frederic Bastiat (1850): That Which Is Seen, and That Which Is Not Seen, URL.: https://en.wikisource.org/wiki/Essays_on_Political_Economy/That_Which_Is_Seen,_and_That_Which_Is_Not_Seen

Jackson, Greenham, Werner, Ryan-Collins (2011): Where Does Money Come From? A Guide To The Uk Monetary And Banking System, internetes kiadvány

Joseph E. Stiglitz (2003): A globalizáció és visszásságai, Napvilág Kiadó, Budapest, ISBN: 9789639350267

Joseph E. Stiglitz (2005): A viharos kilencvenes évek, Napvilág Kiadó, Budapest, ISBN: 9639350532

Mátyás Antal (2003): A modern közgazdaságtan története, Aula Kiadó, Budapest, ISBN:

Milton Friedman (1962): Capitalism and freedom. Chicago: University of Chicago Press.

Niall Ferguson (2008): The Ascent of Money: A Financial History of the World. The Penguin Press HC. ISBN 978-1-59420-192-9

Paul Krugman (2012): Elég legyen a válságból! MOST! Akadémia kiadó, Budapest, ISBN: 9789630592871

Thomas Piketty (2013): A tőke a 21. században, Kossuth Kiadó, Budapest, ISBN: 9780674430006

Timothy F. Geithner (2014): Stress Test: Reflections on Financial Crises, Crown Publishing Group, Random House. ISBN 9780804138598